

Nemški kataster za južni del Štajerske

ALENKA GABRIČ-KAČIČNIK

Po razkosanju Jugoslavije je slovenski del Štajerske okupirala nacistična Nemčija in si zadala cilj, spremeniti narodnostno strukturo prebivalstva na tem področju. Ponemčevalna politika je potekala po podobnih smernicah kot na Češkem in Poljskem, kjer so s preseljevanjem in ponemčevanjem začeli že pred letom 1941, operacijo pa je vodil Heinrich Himmler, ki je tudi izdajal navodila in smernice za delo. Glavni nemški cilj pri tem je bil, kar se da popolneje spremeniti narodnostno in socialno sestavo prebivalstva na določenem ozemlju, tako da bi bil uspeh načrtnega ponemčevanja zagotovljen v čim krajšem času. Na slovenskem Štajerskem je imel nalogo upravljati zaplenjeno slovensko posest in nanjo naseljevati Nemce urad pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru, ki je imel svoje izpostave na sedežih večjih okrožij.

31. avgusta 1941 sta vladi nemškega rajha in Kraljevine Italije v Rimu sklenili sporazum o preselitvi kočevskih Nemcev in v Ljubljani so vzpostavili urad "nemškega poverjenika za preselitev". Odločili so se, da jih bodo naselili na južnem delu slovenske Štajerske, ob Savi in Sotli, od koder naj bi pred tem izselili večino Slovencev. Naselitveni štab SS "Südmark" je začel delati v drugi polovici septembra 1941. Že pred tem, maja 1941, je bila imenovana posebna komisija, ki so jo sestavljali štirje strokovnjaki iz Gradca in šest študentov, vodil pa jo je dr. Herbert Morgen iz Berlina. Komisija je od konca maja do srede julija 1941 obiskala vse okraje na tem področju in jih natančno popisala glede na krajino in prebivalstvo, urbanizem, prometne zveze, energetske vire, kmetijstvo, sadjarstvo in vinarstvo, gozdarstvo, obrt in industrijo ter rokodelstvo. Svoje izsledke so izročili štabnemu uradu v Berlinu sredi septembra 1941. Druga komisija je izdelala obširne elaborate o geološki sestavi tal, glavnih tipih posestev in gozdnih razmerah.¹

Načrtovane oblike kolonizacije so bile različne, z njimi pa je skušal okupator še izboljšati položaj nemštva, katerega položaj je bil že zaradi njegove boljše ekonomske podlage ugodnejši.

Na Slovenskem je bila najobsežnejša in najtemeljitejša nemška kolonizacija na jugu slovenske Štajerske in v tistih predelih Dolenjske, ki so jih spomladi leta 1941 priključili k Štajerski. Šlo je za okoli 100 km dolg in okoli 10 do 15 km širok pas nasproti Ljubljanski pokrajini in neodvisni državi Hrvaški. Področje ob Savi in

Sotli so razdelili na "naselitveno področje A" in "naselitveno področje B". Na naselitvenem področju A so poizkušali izgnati skoraj vse Slovence in namesto njih strnjeno naseliti Nemce, zlasti tiste s Kočevskega. Po Himmlerjevih navodilih naj bi oba procesa, deportacije Slovencev in naseljevanje kočevskih Nemcev, potekala vzporedno.² Hrvate in druge naseljence so skušali odstraniti s pomočjo medvladnih sporazumov. Ob naseljevanju so hoteli Nemci dotedanjo zemljiško posestno strukturo skoraj povsem spremeniti. Drugače pa je bilo v naselitvenem območju B, kjer so naseljevali Nemce posamič na posamezna zaplenjena posestva. Nekatera posestva pa so upravljale ustanove ali družbe, ne da bi ob tem temeljiteje posegale v dotedanjo zemljiškoposestno strukturo.

Na področju ob Savi in Sotli so Nemci želeli na izpraznjene kmetije naseliti v večini Nemce, ki so pred vojno predstavljali nemške narodnostne otočke v nenemških državah (kočevske Nemce, na nekatera področja Nemce iz Besarabije in Dobrudže, obstajala pa je celo ideja, da bi naselili tudi bosanske Nemce in Nemce iz južne Tirolske). Naseljevali so jih glede na zemljišča, ki so jih imeli na razpolago, saj so jim na novem domu hoteli nuditi takšne pogoje za življenje, ki bi bili čimbolj podobni razmeram na stari domačiji (tisti, ki so se prej ukvarjali z vinogradništvom, naj bi dohili kmetijo v vinogradniškem območju, tisti s področja, kjer je bilo bolj razvito sadjarstvo, naj bi se naselili na področju, predvidenem za gojenje sadnega drevja in sadjarstvo, predvsem pa so nacionalne otočke želeli naseliti skupaj). Ne glede na vse te in še druge ugodnosti se večina na novih kmetijah ni najbolje znašla, mnogi pa so bili razočarani že takoj ob prihodu na priselitveno področje. Predvsem kočevski narodnostni skupini so pred preselitvijo obljubljali precej več, kot je kasneje dejansko dobila, verjetno tudi zaradi njene močne samoorganiziranosti na Kočevskem. Predvsem so jim obljubili preselitev direktno s kmetije na kmetijo, večina pa je kmetije "dobila" šele leta 1942 ali celo 1943, do takrat pa so mnogi morali živeti v t.i. zimskih nastaniščih.³ Drugi vzrok nezadovoljstva je bilo dejstvo, da so kočevski Nemci zahtevali vsak zase precej več zemlje, kot so je zapustili na Kočevskem (čravno so je v celoti dobili skoraj dvakrat toliko, kot so je zapustili, in je bila na naselitvenem področju precej boljša za obdelovanje kot na Kočevskem, kjer so zapustili

¹ Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*, str. 635.

² Tone Ferenc, isto, str. 300.

³ Tone Ferenc, isto, str. 667.

tudi veliko gozdov).⁴ Pojavila pa so se tudi trenja med samimi priseljenci ene in druge narodnostne skupine.

Strnjen nemški pas ob meji naj bi kot branik služil proti tujim vplivom na Slovence, ki naj bi po koncu preseljevanja ostali na južnem Štajerskem. Potreben bi bil predvsem proti Slovincem, ki so ostali v Ljubljanski pokrajini (Italiji), s tem bi štajerske Slovence osamili in lažje ponemčili. Himmlerjeva zamisel pa je bila, da naj bi bili naseljenci na naseljitvenem področju ob Savi in Sotli organizirani tudi kot hrambovski kmetje (Wehrbauer).⁵

Pri preseljevanju oz. naseljevanju so Nemci nameravali spremeniti naseljitveno in gospodarsko strukturo, ki je tu obstajala pred njihovim prihodom, želeli pa so tudi oblikovati popolnoma novo sestavo prebivalstva, njihove naselitve, gospodarstva, torej življenja v celoti. Po načrtih je zaslediti, da naj bi pri tej preureditvi pokrajine nekatere kmetije in celo manjše vasi popolnoma izginile, ker so zemljo na novo izmerili in ustvarili nove kmetije, pri tem pa se niso ozirali na staro ureditev in parcelacijo. Na predlog kočevskih Nemcev so nekatere občine dobile imena tistih kočevskih krajev, iz katerih je bila večina priseljencev (občino Čatež so preimenovali v Stari log, severno od Kostanjevice je bila občina Gorenica itd.).

Za načrtovanje nove poselitve in izrabe tal so izrisali karte, pri tem pa so jim kopije map reambulančnega katastra služile le kot grafična predloga. Spremembe, ki so jih izvajali, so bile delno objavljene v *Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark* v letih 1941 in 1942.

Izdelavo nemškega katastra (dr. Ferenc ga prevaja kot nacionalnopolitični kataster vseh posestev)⁶ za južni del Štajerske je odredil naseljitveni štab pri uradu pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru, ta pa je za izdelavo skice prostorske ureditve pooblastil pooblaščenca za prostorsko ureditev. Predloge za velikost kmetij je izdelal II. glavni oddelk (zemljiški urad) s sodelovanjem IV. glavnega oddelka (kmetijstvo in gozdarstvo).⁷ Karte so izdelovali v letih 1942 in 1943, večino vseh sprememb pa so za začetek predvideli in vrisali v karte katastrskih občin, ki so jih prištevili v naseljitveno področje A. Za posamezne katastrske občine so izdelovali tudi različne karte. Ponavadi so za vsako izrisali karto ocenitve zemljišč za novo oblikovanje pokrajine (*Bodenschätzungskarte zum Landgestaltungsplan*), od samega zemljišča pa je bilo odvisno, katere karte so še izrisali glede na primernost zemljišča (npr. poljske karte *Feldkarte zum Landgestaltungs-*

plan“, karte vinorodnega okoliša *„Weinschätzungskarte zum Landgestaltungsplan“*). Za delo so natisnili več kopij, vendar so vse načrtovane spremembe vrisovali le na eno kopijo, večina ostalih kopij pa je neporisanih vloženi v mapi. Barve, s katerimi so označevali posamezne kategorije, so izredno močne in kontrastne (rdeča, oranžna, zelena, vijolična). Kjer so vrisane stavbe, so poharvane z živo rdečo barvo. Na kartah vinorodnega področja so ploskve poharvane le z rdečo barvo. Nove nemške parcelne oznake so vrisane s črnim ali zelenim tušem, velike od pol do tričetrt centimetra, in so kombinacija arabskih in rimskih števil ter malih in velikih tiskanih črk humanistike. Na spodnjem robu karte je včasih še pripisano, kdaj je bila dokončana (če je bila), v isti prostor pa se je ponekod podpisal tudi izvajalec nove izmere (*Vermessungstechniker*).

Za kopije nekaterih katastrskih občin so kot osnovo uporabili katastrsko karto, ki je imela vrisano najnovejšo posestno stanje (npr. za k.o. Čatež jim je bila grafična osnova katastrska karta iz leta 1903, za k.o. Cirkov iz leta 1890, za k.o. Črncča vas iz leta 1907 in druge). Listi kopij so opremljeni s štampiljko nemškega Reicha in posebno oznako katastrskega urada. V večini primerov je štampiljka delno neberljiva. Po pregledu večjega števila odtisov na različnih listih je razvidno, da je odtisnjena štampiljka urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru (*Dienststelle des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums in Marburg*), pod štampiljko je na nekaterih kartah v nemščini izpisano urad Maribor (*Dienststelle Marburg*) in oddelk zemljiškega urada (*Abteilung Bodenamt*). Število kopij katastrskih kart, narejenih za posamezne katastrske občine, je zelo različno od mape do mape.

Zanimivo je, da so med njimi izdelali tudi mape s kopijami kart, ki pravzaprav ne sodijo v območje, kjer je bilo najprej predvideno in delno že izpeljano preseljevanje (posamezne katastrske občine na Kranjskem ali celo na Koroškem, npr. Jezersko). Nemci so imeli namreč namen preseliti prebivalce precej večjega področja, tudi del Kranjske in južno Koroško, poseljeno s Slovenci, vendar so to zaradi različnih vzrokov odložili na poznejši čas. Iz popolnoma praktičnih razlogov, ker so se nekatere katastrske mape franciscejskega ali reambulančnega katastra fizično hranile skupaj (Jezersko z oznako Celovške kresije pri kartah dežele Kranjske) so ob izdelavi kopij verjetno izdelali tudi kopije le-teh, čeravno v njih zaenkrat niso vnašali nobenih sprememb.

13. aprila 1963 je mape v Arhiv Republike Slovenije izročil Geodetski zavod LRS, žal pa so tu ostale brez vsakega spisovnega gradiva. Ohranjena ni tudi nikakršna legenda za branje kart.

Karte so Nemci izrisovali z izredno natančnostjo, vendar je ostalo delo nedokončano. Ob poznavanju grozljivosti nemških idej in načrtov

⁴ Tone Ferenc, isto, str. 638.

⁵ Tone Ferenc, isto, str. 668.

⁶ Tone Ferenc, isto, str. 810, opomba št. 140.

⁷ Tone Ferenc, isto, str. 658.

tako iz kart niti ni popolnoma jasno, kaj vse bi doletelo Slovence in kakšna naj bi bila ob njihovem udejanjenju čez leta podoba dodobra spremenjene pokrajine ob Savi in Sotli.

LITERATURA:

Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945, Maribor 1968.

Mitja Ferenc, Kočevska, izgubljena dediščina kočevskih Nemcev, katalog ob razstavi, Ljubljana 1993.

VIRI:

Nemški kataster za južno Štajersko, Arhiv Republike Slovenije.

Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, Graz 1941 in 1942.

Reichsgesetzblatt, Teil I, Berlin, 1934 in 1940.



Ban Marko Natlačen, in knez Pavle Karadordević na tribuni ob mimohodu v času prireditve Mladinski dnevi, 1938, posnel Marjan Foerster, producent Prosvetna zveza Ljubljana
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije